

Nevelés, szolgáltatás vagy animáció?

A közkönyvtár kultúrateremtő szerepe egy gurál faluközösség életében

RUKAT, Rafał

Rafał Rukat, a Biblioteka Narodowa kulturális antropológiában járatos munkatársa Wychowanie, służba czy animacja? Kulturotwórcza rola biblioteki publicznej w podhalańskiej wsi című kutatási jelentéséből küldött összefoglalást lapunknak a vizsgált lengyelországi kistelepülés könyvtárának közösségépítő munkájáról. A tömörítést Csikász-Nagy Ágnes készítette.

Összefoglalásom alapját egy szociokulturális szempontokra támaszkodó kutatás képezi, melyet a dél-lengyelországi podhalei régióban* és annak Biały Dunajec-i települési könyvtárában végeztem 2016 és 2017 között „A közkönyvtárak kultúrateremtő szerepe a helyi közösségek életében” elnevezésű projekt keretében. A kutatás munkahelyem, a varsói Nemzeti Könyvtár Könyv- és Olvasáskutatási Intézetének segítségével valósult meg.

A vizsgálat Biały Dunajec átalakulóban lévő könyvtárhasználati szokásaival foglalkozik. Ismeretes, hogy a közkönyvtárak hagyományos funkciói milyen

sokat változtak az elmúlt évtizedekben: az ún. „nevelő könyvtár” szerepét felváltotta a „szolgáltató”, illetve a „segítő könyvtár”. A tanulmány helyszínén megismert példák ezt a folyamatot napjaink új modelljéhez, az „animátor könyvtárig” vezetik el.

Miért éppen a kulturális antropológia segítségével?

A kulturális antropológia kivívta a maga tekintélyét az empirikus kutatások terén. Habár az antropológusok következtetései magas szintű absztrakciók, kiin-

* Podhale Dél-Lengyelországban, a Tatra északi részén, a Dunajec felső forrásvidékén fekvő kulturális régió, melyet 17 járás alkot. Két nagyobb települése: Zakopane és Nowy Targ. A régióhoz tartozó Biały Dunajec-i járást öt kisebb település alkotja, lakóinak együttes száma 7100 fő. Legnagyobb települése az 5200 fős Biały Dunajec. A gurálok a Magas-Tátra és a Beszkidék vidékén élő, lengyel-szlovák átmeneti dialektust beszélő, nagyjából kétszázézer fős nyugati szláv népcsoport.(A ford. megjegyzései.)

dulási pontjuk mindig a néprajzi adat, a társadalmi valóság, melyet megfigyeltek vagy a terepmunka során tapasztaltak. Jelen munkámban – melyben a könyvtár helyi közösségben betöltött szerepét vizsgáltam – ugyancsak a tényekből indultam ki. Elgondolkodtam azon a bejegyzésen is, melyet a Biały Dunajec-i *Zofia Solarz Könyvtár* krónikájában olvastam, és 1993-ban az intézmény fennállásának harmincadik évfordulója alkalmából tartott ünnepségen hangzott el: „*Örülök, hogy munkám nem megy feledésbe, hogy az utánam jövők elkötelezettek a hagyományok megőrzésében. Kívánom, hogy a könyvtár új vezetése bővelkedjék további sikerekben és ehhez kívánok sok-sok olvasót.*”

A bejegyzés szerzője *Zofia Skupień*, aki 1963. augusztus 1-étől volt az újonnan alapított könyvtár munkatársa, majd hosszú időn át az igazgatója is. A könyvtár a művelődési központ épületében található, ahol nemcsak a gyűjteménye kapott tágas teret, hanem napjainkban különféle programoknak, közönségtalálkozóknak, kihalófélben lévő mesterségek műhelyfoglalkozásainak, sőt, még gurál néptánc-tanfolyamoknak is helyet ad. Elnézve az intézmény által nyújtott kulturális kínálat gazdagságát, *Zofia Skupień* asszony kívánságai csaknem teljesen valóra váltak. Az olvasók nem az egyetlen használói csoport, amelyet a könyvtárosok ellátnak. A könyvek és a könyvtár hagyományosan értelmezett szerepe ma már inkább arra vonatkozik, ami az emberek aktuális szellemi és gyakorlati igényeit kielégítheti, mindennapjait segítheti. Mára a könyvtár funkciója nemcsak a fizikai térben bővült, hanem átvitt értelemben a közgondolkodásban, a nyelv és tudat szintjén is lezajlott egyfajta térnyerése. Ezen gondolkodásmódok változásait nyomon követve, lehetőség nyílik megérteni a könyvtárosság jelenlegi állapotát és felismerni a fejlődés lehetséges irányait. Ez a feladat meghaladja a könyvtárak körében alkalmazott statisztikai kutatások bevált eszközeit, vagyis vissza kell térnünk a kvalitatív kutatásokra.

Ezek közül az egyik a kulturális antropológia, melynek két fő kutatási módszere a résztvevő megfigyelés és a mélyinterjú. A résztvevő megfigyelés arra támaszkodik, hogy a kutató egy bizonyos ideig a kutatás helyszínén marad annak érdekében, hogy a tények megismerésével saját dimenziói szerint feltárja a társadalmi-kulturális valóságot. A hétköznapi élet megtapasztalása, ahogyan az ott élőknek ez magától értetődik, napvilágra hozható például egy mélyinterjú eszközeivel (Hastrup 2008). Ilyen megfigyelés megvalósítását tette lehetővé számomra a könyvtár

vezetője, illetve a könyvtárosok, akik elfogadták, hogy 2016 júliusában bekapcsolódnak mindennapi munkájukba és részt vegyek az általuk szervezett rendezvényeken, programokon.

Résztvevelem a könyvtár mindennapi életében a legkülönfélébb segítő feladatokból állt: az olvasói kérések kiszolgálásától a könyvek kiadásán és visszavételén át, a műhelymunkák és események dokumentálásáig, továbbá a gyerekekkel és kamaszokkal való foglalkozásig az említett szakkörök keretében.

A mélyinterjú olyan beszélgetés, amely során a kutató nem csupán egy kérdőív megadott számú kérdéseit teszi fel, hanem a kapott válaszok alapján igyekszik megismerni a részleteket és az összefüggéseket. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy olyan fontos tartalmakat is feltárjon, amelyek eredetileg nem szerepeltek a kérdőívben.

Miért itt? Miért Podhaleban?

Podhale olyan régió, ahol lehetetlen elválasztani a hagyományokat a jelentől. A pásztorkultúrából merítő helyi folklór már a XIX. században kivívta a lengyel értelmiség elismerését és a nemzeti örökség rangjára emelkedett. A hagyományok ápolása a lakosság számára napjainkban is – bár az idegenforgalmi látványosság részeként – továbbra is élő valóság. A gurál népviselet, nyelvjárás, zene, tánc, a hegyvidéki élet mindennapi elemei nem lennének megismerhetőek a régi szokások megőrzése nélkül. Ezért választottam a kutatás helyszínéül ezt a területet. Azt szerettem volna megismerni, hogy a helyi sajátosságokat miként hasznosítják a könyvtár kulturális életében.

Ebben a régióban a lakosság kulturális jelenléte mélyen gyökerező hagyományokkal rendelkezik, egészen a XIX. századig visszanyúlóan. A podhalei folyóiratokban számos olyan cikket találhatunk, amelyekből kiderül, hogy a könyvtár használata túlmutatott a helyiség olvasói, kölcsönzői használatán. A régi könyvtárigazgató kívánságait visszhangozza az az elképzelés, mely tanítani, nevelni, kulturálisan orientálni akarta a közösséget. A nevelő könyvtár a felvilágosodás eszköze, majd később megjelent az „alulról építkezés” igénye is, amely a mai napig jelen van a könyvtárról való gondolkodásban.

A Biały Dunajec-i könyvtár jelenlegi vezetője, *Józefa Kolberecka* szerint az intézmény küldetését az önkormányzat érdekei és a lakosság igényei határozzák meg. Ez olyan szolgáltató könyvtári elképzelés, amely nem csupán alkalmazkodik a használók elvárásaihoz, hanem meg is haladja azokat. A könyvtár működése nem korlátozódik a felhasználók könyv-

tárhasználati igényeinek kielégítésére. A könyvtárosok nem félnek a kísérletezéstől és folyamatosan születnek a javaslatok újabb szolgáltatások bevezetésére, ezért ezt a modellt „animátor könyvtárnak” neveztem el.

Az animátor könyvtár

A nevelő könyvtár abban különbözik a szolgáltató könyvtártól, hogy az egyik tárgyi, a másik eszköz szerepű. Az első esetben a helyi közösség tárgya a könyvtár működésének, a másik esetben alanya, ahol a működés a használók igényére szabott. Az animátor (élénkítő) könyvtári modellben a két fél kapcsolódásaival foglalkozunk. A könyvtár intézményként a használók érdeklődésére és igényeire irányul, ugyanakkor aktív és kreatív lehetőségeket is teremt számukra, olyan munkamódszereket kínálva, amelyek meghaladják az előzetes várakozásokat.

A Biały Dunajecben kialakított működési modell *Józefa Kolberecka* könyvtárvezető 1990 óta tartó munkájának köszönhető. Kolbereczka, aki egy helyi író és társadalmi aktivista lánya, kezdetől fogva fontosnak tartotta a helyi sajtóságok és a szeretett gurál hagyományok felhasználását a könyvtári munkában.

Első kezdeményezése a karácsonyi betlehemes énekek (kolędy) összegyűjtésére irányult, ugyanis ezek kezdtek kikopni a helyiek emlékezetéből. Felvette a kapcsolatot néhány, még működő betlehemessel, remélve, hogy segítségükkel kiegészülhet a hagyományos repertoár, és a dalok és a betlehemezés népszerűsítésével megállíthatja annak fokozatos eltűnését. Paradoxon lenne, ha azt mondanák, az intézmény a helyi igényekre válaszolt, mert úgy tűnhet, ha valóban szükség van a betlehemes hagyományokra, azok a könyvtár segítsége nélkül is megállnák a helyüket. Ez inkább egyfajta kísérlet volt arra, hogy felébressze a közösség figyelmét az eltűnőben lévő hagyományokra, melyek a könyvtári szerepvállalás révén megőrizhetők maradnak. A házaknál előadott betlehemi műsorokat színpadra is vitték. További kulturális rendezvényeket is szerveztek, mint pl. a pápa tiszteletére évente tartott regionális fesztivált a helyiek és a gyerekszínjátók részvételével. Ennek részeként drámaíró versenyre is sor került, melyet a helyi gurál nyelvjárásban írtak, és lehetőséget adtak zenei, képzőművészeti és más helyi vonatkozású történelem írására és bemutatására is.

Az ehhez hasonló események szervezése része volt a kulturális koncepciónak, például a helyi népviselet színpadí jelmezként való bemutatásával, felhasználásával, bár nem pusztán a népszokások bemutatása volt az előadások elsődleges célja.

Olyan történetíró versenyt is hirdettek, amely a családon belüli erőszakot és a függőségeket mutatta volna be, de csak egyetlen pályamű érkezett, amit a könyvtár vezetője úgy indokolt, az alkotók még nem szoktak hozzá az ilyen nehéz témák színpadí megjelenítéséhez.

2009-ben a Biały Dunajec-i könyvtár három másik podhalei könyvtárral együttműködve csatlakozott az országos könyvtárfejlesztési projekthez, melyet a Lengyel-Amerikai Szabadság Alapítvány vezetett az Információs Társadalom Alapítvánnyal együtt a Bill és Melinda Gates Alapítvány támogatásával. A program célja az volt, hogy támogassa a könyvtárakat helyi közösségeik társadalmi tevékenységének erősítésében. Korszerű számítógépekkel szerelték fel a könyvtárakat, a könyvtárosok pedig számos tanfolyamot indítottak a helyiek számára.

Azok a könyvtárosok, akikkel interjút készítettem, úgy nyilatkoztak, hogy a tréningek az önbizalom és önbecsülés fejlesztésében éreztették igazán pozitív hatásukat. A tréningen részt vevők útmutatást kaptak a különféle kulturális szervezetek projektjeiről, és lehetőségük nyílt arra is, hogy bekapcsolódjanak az országos könyvtárfejlesztési program rendezvényeibe is.

Az egyik ilyen kurzus a „Pénzügyekről ... a könyvtárban” témájával foglalkozott, mely az ötven év fölöttiek számára kívánta bemutatni az elektronikus banki tevékenységeket, online számlák létrehozását és saját, otthoni költségvetésük számítógépes nyilvántartását. A könyvtárosok képzést és szakmai segítségeket kaptak ahhoz, hogy a lakosság számára oktatást tarthassanak. Ez a program a könyvtár köré szerveződő helyi közösség számára különösen hasznosnak bizonyult.

A könyvtár weboldalán is elérhető beszámoló egyik mellékelt fotóján látható, ahogy a résztvevők közösen megtervezték a házi költségvetést. A takarékoságra olyan megoldásokkal álltak elő, mint például „időben kifizetni a számlákat”, „nem vásárolni felesleges dolgokat”, egészen odáig, hogy „nem küldök nőt vásárolni”.*

* <http://www.gpbialydunajec.pl/component/content/article/27-szkolenia-komputerowe-dla-seniorow/305-galleryfinanseiikurs2gallery.html> [2017. 10. 16.]

A portálon buzdítás olvasható a fórumbejegyzések írására és a további hasonló kurzusokon való részvételre, sőt ugyanebből a célból közölték egy gurál népi ének pénzről szóló dalszövegét is. Az egyik résztvevő még verset is költött a tanfolyamról. Egy másik foglalkozáson a könyvtárhasználati szabályzatot vették elő, melyről az olvasók mondtak véleményt. Egyikükről tudták a könyvtárosok, hogy egy helyi elektrotechnikai szaküzletben dolgozik, ezért megkérték, említsen olyan konkrét eseteket, amelyekkel munkája során találkozott például a panaszkezeléssel kapcsolatban, vagy mi a teendő az áru visszavételekor, ha nincs meg az eredeti csomagolás. Mint kiderült, a csoportból egy másik olvasó is ugyanabban az áruházban dolgozott korábban, és kedves emlékeket idéztek fel együtt. Ez az eset azt a benyomást igazolja, hogy a gyakorlat során a közösségi élmény fontosabb, mint az, hogy érdemi választ kapjunk a feltett kérdésre. Ezek az emlékek, a szívélyes beszélgetések, „a régen és most” felelevenítése, Podhale elektrotechnikai szaküzlete, a helyi dalok, versek, viccek, humoros utalások, egyszerűen minden ilyen „amatőr” tartalom felfedi, hogy ez valójában olyan kreatív közeg, amely nem pusztán passzív befogadója a projektnek, hanem megvan a saját karaktere. Emiatt érdemes volt módosítani bizonyos értelemben a tanfolyam merevebb struktúráját is. (A megbeszélés szövege megtekinthető a könyvtár honlapján.)*

Nők Podhaleban

Az egyesület elnökévé Józefa asszonyt, a könyvtár igazgatóját választották, így a könyvtárral való kapcsolat továbbra is szerves egységben maradt. Tevékenységeik sokfélék voltak: női varró-, festő-, hagyományos kendőkészítő-, foltvarró-, kenyérsütő és főzőműhelyek, néptánc, és az ünnepekhez kapcsolódó népszokások felelevenítése színesítette a könyvtár és művelődési ház kínálatát. Amikor sikerült támogatást szerezniük a költségesebb foglalkozásokra, felmerült, hogy helyileg is kerüljenek a könyvtárba, mert így jobban elmélyíthetik kapcsolatukat egymással a szakkörlátogatók és a könyvtárhasználók. Próbaképpen kézműves hetet tartottak, amely a könyvtár nyitva tartási idejében zajlott, és így sikerült az olvasók figyelmét is felhívni erre a könyvtáritól eltérő szabadidős tevékenységre. Ez olyan helyzetet eredményezett, amelyet senki sem várt...

* <http://www.gpbialydunajec.pl/component/content/article/27-szkolenia-komputerowe-dla-seniorow/305-galleryfinanseiii-kurs2gallery.html> [2017. 10. 16.]

A szövőműhely

A Biały Dunajec-i könyvtárat látogató tizenévesek kedvenc tevékenysége a számítógépes játékok voltak, amiért a könyvtárosok gyakran panaszkodtak. Azonban amikor egy nap a fiatalok meglátták, hogy az idősebbek körben ülve közösen szönek, elfordultak a tabletektől és számítógépektől és érdeklődve csatlakoztak hozzájuk. A műhelyfoglalkozás résztvevőinek ez óriási és váratlan meglepetés volt. A fiatalok érdeklődése tartósan bizonyult, sőt ők is csatlakoztak a szövőkhoz. Mulatságos és meglehetősen szokatlan látvány lehetett, ahogy a fiatalok otthagyva kedvenc lövöldözős játékaikat és YouTube-videóikat elmélyülten szönek a szövőszéken vagy figyelik, amint mások teszik ezt.

És itt még koránt sincs vége: a szövőműhely mindenki előtt nyitva állt, eljött látogatóba a helyi sportklub vezetője, az önkormányzat több elöljárója és néhány tanár is. Közben az említett serdülők visszatérve a számítógépekhez vicces videókat kezdtek mutatni a műhely idősebb résztvevőinek, akik cserébe szívesen megosztották régi emlékeiket a fiatalokkal. Ez a nemzedékek közötti kölcsönös figyelem meghitt, családias hangulatot teremtett a könyvtárban, amely az együvé tartozás érzését keltette bennük, feledtetve, hogy végül is mindez egy közintézmény falai között zajlik. A szövőműhely népszerűsége végig töretlen maradt. Ebben a tevékenységben egy hétig magam is részt vehettem, amely implicit módon az olvasás népszerűsítéséről is szólt, ugyanis amíg az emberek valamelyik szövőszék, vagy szövőkeret felszabadulására vároztak, böngészhettek és kölcsönözhettek a körülöttük lévő könyvekből. Bár a műhely kicsit „csali” volt az olvasóknak, de a könyvtár sokrétű felhasználása miatt folyamatosan nőtt mind a műhely, mind a könyvtár látogatottsága. A könyvtárhasználók érdeklődését is elnyerték a programok, így olyan emberek számára is kapcsolódást jelenthetett, akik egyébként „programszerűen” nem találkoznának egymással.

A könyvtár és az olvasás megszerettetése

Az egyik tinédzser, a tizenötéves Witek, aki egyúttal a helyi labdarúgócsapat kapitánya is volt, magával hozta a barátait is, hogy az iskolában kapott házi feladathoz, Biały Dunajec turizmusáról háttér-infor-

mációkat gyűjtsenek. Witek nem számított arra, hogy a könyvtárban található saját edzőjével is, bár nem érte teljesen meglepetésként. Sokkal szokatlanabb volt számára, hogy ismerőseit is a fából készült szövőkeretek mögött ülve találta. Amikor másnap négy szemkört beszélgettünk erről, kérdeztem a könyv-olvasásról is. Kiderült, hogy szeret olvasni, bár nem tekinthető rendszeres olvasónak. Érdeklődése inkább a sportra és a társasági eseményekre irányul. De amikor megkérdeztem, olvasott-e már olyan könyvet, amely lenyűgözte volna, hármat is említett. Az egyik Thomas Morgenstern életrajza volt, amelyet csapattársai ajánlottak neki, a másik könyv Robert Lewandowskiról szólt, és a harmadik a fogyatékkal élő sportolók életét mutatta be, és a könyvtárvezető asszony tanácsára kölcsönözte ki őket. Ezekben a történetekben olyan helyzetekről olvasott, amelyekben magára ismert, amilyenekkel saját maga is találkozott az edzéseken és a mérkőzések alatt. Bár még nem tekinthető rendszeres olvasónak, de már rendelkezik pozitív tapasztalattal, amely a későbbiekben újabb történetek olvasására ösztönözheti. Mindez nem lett volna lehetséges, ha nem látogatta volna meg a könyvtárat, amely számára a szabadidő eltöltésének kézenfekvő helyszíne lett, ahol nemcsak az iskolai házi dolgozatokhoz találhat anyagot, hanem ahol szórakozhat, számítógépen játszhat, találkozhat az edzőjével, az ismerőseivel, és flörtölhet a lányokkal is, vagy akár érdekes műhelyfoglalkozásokon vehet részt. Ha mindehhez ilyen könyvtárak szolgálatják a háttérrel, új távlatok nyílnak a helyi közösségek aktiválásához.

Tanulságok

Elmondhatjuk, hogy a könyvtárak fontos szerepet tölthetnek be a helyi közösségek képviselőiben és jogaik érvényesítésében. A szociológiai kutatások által előrevetített távlatok nem a régi típusú, paternalista értelemben vett kiterjesztési a magas kultúrának, hanem a felhasználóknak kínált újdonságok, amelyek figyelembe veszik a közösségek érdekeit és értékeit. A könyvtári projektek rendszerint e stratégia köré épülnek. De, mint azt Michel de Certeau SJ (2008) kimondja, akik e stratégiákat átveszik, saját „taktikával” is rendelkezniük kell, hogy az így megszerzett készségeket hasznukra fordíthassák. Bebizonyosodott, hogy a helyi közösség hatékony társadalmi-kulturális élénkítését a helyi igényekre építve, a könyvtáron keresztül lehet eredményesen megvalósítani, támogatva a teret adva a spontán kezdeményezéseknek.

Irodalom

CERTEAU, Michel de: (2008): *Wynaleźć codzienność. Sztuki działania*, przeł. Katarzyna Thiel-Jańczuk, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

HASTRUP, Kirsten (2008): *Droga do antropologii. Między doświadczeniem a teorią*, przeł. Ewa Klekot, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

MAFFESOLI, Michel (2008): *Czas plemion: schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, przeł. Marta Buholc, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.